

**การศึกษาและพัฒนาคู่มือสามภาษาด้านวิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของ
ชุมชนชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย¹**
**The Study and Development of Trilingual Culture and Nature Learning Handbook in
Baan Song Pii Nong Community, Rimkhong Sub-district, Chiang Khong District,
Chiang Rai Province**

ปทุมวดี พันธุ์สืบ | Pathumwadee Phansuep^{2*}

วรรณวิรัตน์ ตุงคะเวทย์ | Wanwirat Tungkavet³

จงรักษ์ มณีวรรณ | Jongrak Maneewan⁴

จิรปริยา เสน่ห์ทรัพย์ | Jiraphreeya Sensup⁵

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพทางสังคม วัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย 2) เพื่อพัฒนาคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้องโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และ 3) เพื่อทดลองใช้คู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตทางตรง โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ ปราชญ์ผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชุมชนและเยาวชน จำนวน 19 คน 2) แบบประเมินคุณภาพคู่มือการเรียนรู้ และ 3) แบบประเมินความพึงพอใจต่อการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติกับกลุ่มผู้ทดลองใช้คู่มือ จำนวน 20 คน โดยมีสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนบ้านสองพี่น้องคงเหลือสภาพทางวัฒนธรรมให้พบเห็นในปัจจุบัน 5 ด้าน คือ ด้านการแต่งกาย ด้านการสืบทอดประเพณี ด้านความเชื่อและการนับถือศาสนา ด้านดนตรีและการขับร้อง และด้าน ภูมิปัญญาผ้าและอาหาร 2) ผลการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพคู่มือพบว่า ค่าคะแนน IOC อยู่ที่ 0.93 คือมีความเหมาะสมมากที่สุดในการพัฒนาเป็นคู่มือการเรียนรู้วัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยปรับข้อมูลทางสภาพสังคมทั้ง 5 ด้านมาจัดเป็นคู่มือกิจกรรมการเรียนรู้ 4 กิจกรรม ได้แก่ จุดเรียนรู้ที่ 1 “วัฒนธรรมผ้าและอาหาร” จุดเรียนรู้ที่ 2 “วิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรม” จุดเรียนรู้ที่ 3 “ป่าคือชีวิต ธรรมชาติคือชุมชน” และจุดเรียนรู้ที่ 4 “แนวคิด คลื่นลูกใหม่” และ 3) ผลประเมินความพึงพอใจต่อการเรียนรู้กับกลุ่มทดลองพบว่า มีความพึงพอใจด้านคู่มือการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.23$, S.D. = 0.68) ความพึงพอใจต่อกิจกรรมเรียนรู้จุดที่ 1 อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.05$, S.D. = 0.74) ความพึงพอใจต่อกิจกรรมเรียนรู้จุดที่ 2 อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.22$, S.D. = 0.68) ความพึงพอใจต่อกิจกรรมเรียนรู้จุดที่ 3 อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.72$, S.D. = 0.46) และความพึงพอใจต่อกิจกรรมเรียนรู้จุดที่ 4 อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.27$, S.D. = 0.67)

คำสำคัญ: คู่มือการเรียนรู้, วัฒนธรรมและธรรมชาติ, บ้านลาหู่สองพี่น้อง

¹เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง การศึกษาและพัฒนาคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติสามภาษาของชุมชนชาติพันธุ์บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

^{2*}ผู้ประพันธ์อันดับแรก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (อาจารย์, E-mail: pathumwadee.pha@crru.ac.th)

³คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (อาจารย์ ดร., E-mail: dangxiangming24@gmail.com)

⁴คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (อาจารย์, E-mail: maneewan.jongrak@gmail.com)

⁵คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (อาจารย์, E-mail: Bow.jiraphreeya@gmail.com)

Abstract

This research aims to study 1) the social condition, culture, and nature of the Lahu Song Pii Nong community at Rimkhong Sub-district, Chiang Khong District, Chiang Rai Province 2) to develop the learning handbook through the community participation process, and 3) to experiment in learning handbook of the culture and nature in Lahu Baan Song Pii Nong community at Rimkhong Sub-district, Chiang Khong District, Chiang Rai Province. These research tools are 1) an In-depth Interview and Direction Observation by purposive sampling with 19 samples of the community experts, leaders, and youth, 2) the learning handbook quality assessment form, and 3) the satisfaction assessment form for using the handbook with a group of 20 manual users. The statistics used for data analysis were Mean and Standard Deviation.

The results found that 1) Ban Song Pii Nong retains its cultural conditions to be seen in 5 aspects; dress, tradition, belief and religion, music and singing, and local wisdom in fabric handicrafts and food. 2) The analysis results and quality of the manual found that an IOC score of 0.93 is the most suitable for development as a culture and nature learning handbook and adjusting the information of the social condition in 5 aspects to be 4 learning activities; Learning Station 1: “Fabric and Food Culture”; Learning Station 2: “Way of life, beliefs, and rituals”; Learning Station 3: “Forest is life, nature is the community”; and Learning Station 4: “New generation concept” and 3) the satisfaction assessment of using the handbook with a group of 20 manual users found that the satisfaction level of the learning handbook was highest ($\bar{X} = 4.23$, S.D. = 0.68), and the satisfaction of learning station 1 was at a high-level ($\bar{X} = 4.05$, S.D. = 0.74), the satisfaction of learning station 2 was highest ($\bar{X} = 4.22$, S.D. = 0.68), the satisfaction of learning station 3 was highest ($\bar{X} = 4.72$, S.D. = 0.46), and the satisfaction of learning station 4 was at high-level ($\bar{X} = 4.27$, S.D. = 0.67)

Keywords: Learning Handbook, Culture and Nature, Baan Lahu Song Phi Nong

บทนำ

“ผ้าทอลือเลื่อง เมืองในหุบเขา วัฒนธรรมชนเผ่า จุดชมวิวยุทธยาธารมาน” คือ คำขวัญของตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ตำบลริมโขงมีความโดดเด่นในเรื่องของที่ตั้งชุมชน ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ รวมถึงเสน่ห์ในเรื่องอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่น่าสนใจมากมายจาก 9 หมู่บ้านในพื้นที่ตำบลริมโขง ได้แก่ 1. บ้านหาดบาย (ไทลื้อ) 2. บ้านดอนที่ (คนเมือง/ไทยวน, ไทลื้อ) 3. บ้านเมืองกาญจน์ (พื้นเมือง) 4. บ้านใหม่เจริญ (พื้นเมือง, ไทลื้อ) 5. บ้านสองพี่น้อง (ห้วยสา-ลาหู่/ห้วยตู่-อาข่า, ไทลื้อ) 6. บ้านกัวกาญจน์ (ม้ง) 7. บ้านห้วยเย็น (ขมุ) 8. บ้านหาดทรายทอง (ไทลื้อ) 9. บ้านม่วงกาญจน์/พนาสวรรค์ (ม้ง) จากข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลริมโขง ระบุว่าพบกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ในพื้นที่อำเภอเชียงของเพียง แห่งเดียวเท่านั้น คือ หมู่บ้านสองพี่น้อง (ห้วยสา) หมู่ที่ 5 ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และในหมู่บ้านนี้ ยังไม่เคยพบข้อมูลเชิงประจักษ์ในการเก็บรวบรวมเพื่อนำมาจัดเป็นกิจกรรมเรียนรู้ใด ๆ เลย แม้ว่าจะมีการเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับชาติพันธุ์กับทางหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่องก็ตาม ทีมผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการศึกษาข้อมูลของชาติพันธุ์ลาหู่ และพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางนิเวศวัฒนธรรมชุมชนของหมู่บ้านสองพี่น้องอย่างแท้จริง เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับการพัฒนาด้านข้อมูลของตนเองรวมถึงเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวนและกลุ่มพืชผักเป็นหลัก

และมีเอกลักษณ์เฉพาะของวัฒนธรรมลาหู่ที่น่าสนใจ เช่น เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ภาษาพูด หัตถกรรม เป็นต้น วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวลาหู่ที่พบเห็นทั่วไปจะโดดเด่นในเรื่องการทอผ้าใช้เองและจะทอจำพวกของใช้ขนาดเล็ก ๆ ในอดีตเคยมีศูนย์ทอผ้าลาหู่ของหมู่บ้านสองพี่น้องที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของชุมชนอีกด้วย ซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับผ้าลาหู่ที่พบสอดคล้องกับข้อมูลของสมาคม Impact ที่กล่าวว่า ปัจจุบันวัฒนธรรมองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชนเผ่าลาหู่ เริ่มมีการสูญสลายเหมือนชนเผ่าอื่น ๆ ด้วยข้อจำกัดและปัจจัยหลายประการ อาทิ การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ วิถีชีวิต ค่านิยม และระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น (สมาคม IMPECT, 2564) ในปัจจุบันทำให้ หลายองค์กร หลายหน่วยงาน รวมทั้งชนเผ่าลาหู่เอง พยายามมีการรื้อฟื้นและอนุรักษ์วัฒนธรรม องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ดีงาม ให้คงอยู่สืบไป ชาวบ้านสองพี่น้องมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เน้นความเป็นธรรมชาติ และมีประเพณีวัฒนธรรมที่โดดเด่น อีกทั้งที่ตั้งของหมู่บ้านยังเป็นพื้นที่สวยงามของป่าชุมชน ปกคลุมไปด้วยป่าดิบชื้น และมีน้ำตกที่สวยงามมีทัศนียภาพที่ดี (ฐานข้อมูลการท่องเที่ยวและฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น, องค์การบริหารส่วนตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, 2563)

หมู่บ้านสองพี่น้อง (ห้วยสา) มีความโดดเด่นในเรื่องของทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน มีธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ล้อมรอบ และมีวัฒนธรรมการดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาติพันธุ์ลาหู่อยู่ รวมถึงมีประเพณีและวัฒนธรรมของชนเผ่าที่โดดเด่น มีเรื่องราวประวัติการอพยพย้ายถิ่นฐานจากที่ราบสูงทิเบต-ชิงไห่ เข้าสู่ฐานประเทศพม่า ลาว เวียดนามและไทย ซึ่งชาวลาหู่ในจังหวัดเชียงรายตั้งบ้านเรือนอยู่ด้านเหนือและด้านตะวันตกของเชียงรายในระดับความสูงประมาณ 4,500 ฟุต หรือประมาณ 1,200 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง มีสภาพอากาศหนาวเย็น (ศูนย์ศึกษาและพัฒนากการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2555) อีกทั้งด้านวิถีชีวิตของชนเผ่าลาหู่ชื่นชอบอาศัยอยู่บนที่สูง และเป็นชนเผ่าที่ไม่ชอบความวุ่นวาย มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เป็นชนเผ่าที่สามารถปรับตัวเข้ากับผู้คนได้เป็นอย่างดี และแม้ว่าจะยังชีพด้วยการเป็นชาวนา ปลูกข้าว และข้าวโพด เพื่อการบริโภค ในครัวเรือน ลาหู่ก็ยังภูมิใจกับการเป็นนักล่าสัตว์ นอกจากนี้พวกเขายังเคร่งครัดกับกฎระเบียบของความถูกต้องและผิดทุก ๆ คนจะตอบคำถามในพื้นฐานเดียวกับคนรุ่นเก่า ชาวลาหู่เข้มแข็งต่อการยึดมั่นต่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และทำงานด้วยกันเพื่อยังชีพ ลาหู่อาจเป็นกลุ่มคนที่มีความเท่าเทียมทางด้านเพศมากที่สุดในโลก (สภาวัฒนธรรมอำเภอคลองลาน, 2549) จากสิ่งที่ศึกษาเบื้องต้นนี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนลาหู่บ้านสองพี่น้องยังคงมีการรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ อีกทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางชุมชนเคยมีส่วนร่วมกับทางหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานเอกชนนั้น ได้เป็นแม่แบบของแหล่งเรียนรู้ที่ชุมชนมีส่วนร่วมและสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้นมา จะสามารถสร้างงานและสร้างอาชีพให้กับประชาชนในท้องถิ่นได้ด้วย ถึงแม้ว่าเป็นรายได้เพียงเล็กน้อยก็ตาม ด้วยความคาดหวังว่าชุมชนจะสามารถยังชีพต่อไปได้ รวมถึงการมีนักท่องเที่ยวหรือกลุ่มผู้ประสงค์ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ลาหู่ในอำเภอเชียงของต่าง ๆ เข้าไปเยี่ยมชมและศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมได้ ก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 จะเกิดขึ้นนั้น หมู่บ้านสองพี่น้องได้รับความสนใจจากคนภายนอกเป็นอย่างมากทั้งในเรื่องของการอนุรักษ์สภาพป่า สิ่งแวดล้อม และเคยจัดให้เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรม หรือการทัวร์ป่าจากบริษัทบ้านเกิดเมืองนอน ซึ่งเป็นอีกหนึ่งหน่วยงานย่อยของศูนย์โฮงเฮียนน้ำของ ได้มีการจัดข้อมูลท่องเที่ยวชุมชนและได้ส่งเสริมให้มีการเดินป่าศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของหมู่บ้านนี้ด้วย รวมถึงช่วยดูแลให้มีโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน การทำทัวร์ชุมชนที่เคยมีมาในพื้นที่หมู่บ้านสองพี่น้องได้เจ็บบงนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนเส้นทางทางการเดินทางในเชียงของไปใช้เส้นทางพรมแดนที่ 4 แทนท่าเรือบัก จึงทำให้การพักอาศัยอยู่ในเชียงของน้อยลง

การสร้างแหล่งการเรียนรู้ให้เกิดในชุมชนนั้นมีความหมายค่อนข้างกว้าง อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมตัวคนในชุมชนที่ก่อให้เกิดความรู้ได้ เรียกสิ่งนั้นว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนได้ ตัวอย่างเช่น แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น แหล่งความรู้ แหล่งวิทยาการ แหล่งการศึกษานอกโรงเรียน แหล่งวิชาการในชุมชน แหล่งทรัพยากรชุมชน แหล่งสื่อสารการสอนชุมชน ซึ่งเป็นบ่อเกิด เป็นศูนย์รวม เป็นสื่อกลาง และเป็นประสบการณ์ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น

ดั่งที่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2551) ได้กำหนดนิยามของแหล่งเรียนรู้ว่า เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการศึกษา แม้ว่าในปัจจุบันจะไม่ได้มีการจำกัดความของคำว่า “แหล่งเรียนรู้” อย่างชัดเจน จะมีเพียงแต่คำว่า “พิพิธภัณฑ์” อย่างไรก็ตามแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ตรงที่จัดตั้งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาเรียนรู้และนันทนาการ การเริ่มใช้คำว่า “แหล่งเรียนรู้” มีมากขึ้นเมื่อมีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ขึ้นอย่างแพร่หลายได้และสอดคล้องกับ นาวา วงษ์พรม (2560) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเสริมสร้างประสบการณ์ให้บุคคลเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด พฤติกรรม โดยอาศัยกระบวนการในการจัดการเรียนรู้ แรงจูงใจและความสนใจใคร่รู้ ผ่านทักษะการอ่าน การฟัง การสัมผัส การใช้สื่อและเทคโนโลยี หรือเทคนิควิธี เพื่อจุดประสงค์ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ และหากได้รับการพัฒนาเป็นคู่มือการเรียนรู้ที่ทำให้เห็นจุดเด่นของชุมชนและสร้างประโยชน์ได้มากขึ้น จินตนา สุขสมแดน (2554) กล่าวว่า คู่มือ (Handbook หรือ Manual) หมายถึง เอกสารที่เนื้อหาทั้งทฤษฎี และแบบฝึกปฏิบัติ เพื่อใช้ประกอบหรืออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยมีรายละเอียดแนะนำวิธีการปฏิบัติในกิจกรรม เป็นการให้คำอธิบายและเฉลยปัญหาหรือข้อสงสัย เพื่อให้ได้ความรู้และคำตอบอย่างรวดเร็วด้วยตนเอง นิยมจัดทำเป็นรูปเล่ม ทำให้สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ได้มากขึ้น และมักจะมีภาพประกอบเพื่อดึงดูดความสนใจ และเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น จึงรวบรวมขั้นตอนในการพัฒนาคู่มือและการวางแผนร่างคู่มือ

ทีมวิจัยได้เห็นความเข้มแข็งในชุมชนที่เคยได้รับการส่งเสริมให้เข้าร่วมในงานวิจัยท้องถิ่น โดยเกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนลุ่มน้ำโขงและมีคนในท้องถิ่นตามพื้นที่ริมน้ำโขงเป็นทีมวิจัยร่วมด้วย ดังเช่นงานวิจัย “การสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงสู่ทางเลือกในการพัฒนา” ซึ่งกิจกรรมนี้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2562 ที่อาคารปฏิบัติการ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีตัวแทนชาวบ้านกว่า 50 คนเข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ อาจเรียกพวกเขาว่า “นักวิจัยชุมชน” เลยก็ได้ และเป้าหมายของการจัดกิจกรรม คือ เน้นให้ชาวบ้านได้ใช้องค์ความรู้เพื่อเรียนรู้การปัญหาของตัวเอง แล้วลงมือแก้ปัญหาให้ได้ งานวิจัยเป็นงานวิจัยปฏิบัติการ ไม่ใช่งานวิจัยแบบนักวิชาการทั่วไป คือ หาความรู้และลงมือทำ และแก้ปัญหาตรงนั้นให้ได้เพราะฉะนั้นเขาก็จะเกิดความรู้ เกิดสำนึก เกิดปัญญา ที่จะหาความรู้ตรงนั้น (มาลี สิทธิเกรียงไกร, 2562) ทีมวิจัยจึงเล็งเห็นว่าการสร้างงานวิจัยที่เกี่ยวกับนิเวศชุมชน วัฒนธรรม และการอนุรักษ์ หากนำมาหลอมรวมเป็นกิจกรรมให้มีการศึกษาและลงมือปฏิบัติจริงร่วมกับชุมชนได้นั้น นับเป็นการส่งผลดีต่อชุมชนโดยตรง คือมีการร่วมมือพนักกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เคยมีมา และเพิ่มศักยภาพการให้ข้อมูลของชุมชนที่ชัดเจน รวมถึงชุมชนเป็นผู้ร่วมคัดเลือกกิจกรรมและบริหารจัดการด้วย ยิ่งถ้าชุมชนมีคู่มือ การเรียนรู้ที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของตนเองในแบบที่ชุมชนต้องการ และสามารถสร้างรายได้ที่มาจากการนำกิจกรรมต่าง ๆ เอง เยาวชนในชุมชนได้สืบทอดการจัดกิจกรรมต่อจากรุ่นผู้ใหญ่ เป็นการปลูกฝังความรัก ความหวงแหนของอัตลักษณ์ชุมชนในรูปแบบการนำเสนอกิจกรรมเรียนรู้ ที่มีทั้งคู่มือภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน ดังนั้น คู่มือในการเรียนรู้ที่จัดทำจึงนับว่ามีความสำคัญ และจำเป็นในการศึกษาวิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติชุมชนลาหู่บ้านสองพี่น้องที่สามารถจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติได้ในที่สุด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพทางสังคม วัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อพัฒนาคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้องโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

3. เพื่อทดลองใช้คู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นรูปแบบการศึกษาวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้ (1) ศึกษาบริบทชุมชนและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ของคู่มือ (2) ตรวจสอบข้อมูลโดยชุมชน (3) ชุมชนร่วมกำหนดกิจกรรมและพัฒนาคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติ (4) สร้างคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติ (5) ประเมินคุณภาพคู่มือโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (6) ปรับปรุงคู่มือ (7) หาค่าประสิทธิภาพของคู่มือ (8) ประเมินผลและนำคู่มือมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้กับกลุ่มทดลอง

1. ประชากรที่ศึกษา ใช้วิธีสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง โดยเลือกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ 1) ปราชญ์ในชุมชน ด้านพิธีกรรมและประเพณี (2 คน) หัตถกรรมจักสาน (2 คน) หัตถกรรมผ้า (6 คน) สมุนไพรและพืชชุมชน (1 คน) กลุ่มดนตรี/ศิลปะ (2 คน) และกลุ่มกิจกรรมทางธรรมชาติ (3 คน) และ 2) กลุ่มที่สองคือ ผู้นำชุมชน ได้แก่ ตัวแทนผู้ใหญ่บ้าน (2 คน) แกนนำด้านศาสนา (2 คน) แกนนำกลุ่มเยาวชน (4 คน)

2. เครื่องมือที่ใช้การวิจัย มีเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ดังนี้ (1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก - เก็บรวบรวมโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ปราชญ์ในชุมชนด้านพิธีกรรมและประเพณี (2 คน) หัตถกรรมจักสาน (2 คน) หัตถกรรมผ้า (6 คน) สมุนไพรและพืชชุมชน (1 คน) กลุ่มดนตรี/ศิลปะ (2 คน) และกลุ่มกิจกรรมทางธรรมชาติ (3 คน) และ 2) กลุ่มที่สองคือ ผู้นำชุมชน ได้แก่ ตัวแทนผู้ใหญ่บ้าน (2 คน) แกนนำด้านศาสนา (2 คน) แกนนำกลุ่มเยาวชน (4 คน) เพื่อหาศักยภาพของชุมชนตามอัตลักษณ์ที่กำหนด ได้แก่ แหล่งข้อมูลวัฒนธรรมและทรัพยากรทางธรรมชาติ (2) แบบสังเกต - ใช้การเก็บข้อมูลแบบสังเกตทางตรง (Direction Observation) โดยสังเกตคน วัตถุ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ประกอบกับเครื่องมือบันทึกภาพและเสียงประกอบ โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมสังเกต และเลือกใช้แบบสังเกตระเบียบพฤติกรรม รวมถึงการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนโดยการเก็บข้อมูลในภาคสนาม (field research) ทำการสำรวจข้อมูลทั่วไป ข้อมูลพื้นฐาน รวมทั้งสำรวจทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่อยู่ในชุมชน (3) แบบสำรวจพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนโดยการเก็บข้อมูลในภาคสนาม (field research) ทำการสำรวจข้อมูลทั่วไป ข้อมูลพื้นฐาน รวมทั้งสำรวจทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่อยู่ในชุมชน และ (4) แบบประเมินคุณภาพและแบบประเมินคู่มือการเรียนรู้

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ทีมวิจัยมีขั้นตอนในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ (1) กำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อหาศักยภาพในด้านพื้นที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มปราชญ์ผู้รู้ ผู้นำชุมชน และผู้นำเยาวชน เพื่อหาอัตลักษณ์ของชุมชนในบริบทที่ชุมชนต้องการนำเสนอในคู่มือเรียนรู้ (2) จัดเวทีชุมชนสรุปอัตลักษณ์และสังเคราะห์ข้อมูลของชุมชนในคู่มือเรียนรู้ (3) การสร้างเนื้อหา กำหนดรูปแบบลักษณะและองค์ประกอบของคู่มือ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีการสร้างคู่มือฯ จากเอกสาร/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ

4. วิเคราะห์ข้อมูล คุณภาพคู่มือการเรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญ โดยการกำหนดลักษณะรูปแบบ ภาพประกอบ ลักษณะเนื้อหา และแนวการเขียนรวมถึงภาษาที่ใช้ โดยวิธีการหาค่า IOC (Index of Item Objective Congruence) โดยตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Validity) ความเหมาะสมของส่วนประกอบคู่มือ รวมถึงการใช้ภาษาในการสื่อความหมาย (พิศิษฐ์ ตันทวนิช และ พนา จินดาศรี, 2561) จากนั้นทำการทดลองการใช้และประเมินความพึงพอใจของคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติ จากผู้ร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนจำนวน 20 คน และนำข้อเสนอแนะที่ได้มาปรับแก้ไขคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชุมชน และทำการแปลคู่มือเป็นภาษาสากล ได้แก่ ภาษาอังกฤษและภาษาจีน โดยมีภาษาไทยเป็นมาตรฐาน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “การศึกษาและพัฒนาคู่มือสามภาษาในการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชุมชนชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” จำแนกผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่มีรายละเอียดดังนี้

(1) สรุปผลการเก็บข้อมูลบริบทชุมชนด้านสภาพสังคมวัฒนธรรมและธรรมชาติ แบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่

1.1 วัฒนธรรมการแต่งกาย ที่ยังคงเหลืออยู่เป็นเครื่องแต่งกายของสตรีลาหู่ โดยเครื่องแต่งกายนิยมสวมใส่เสื้อแขนยาว สวมผ้าถุงยาวถึงข้อเท้า ตกแต่งด้วยแถบผ้าสีต่าง ๆ และมีเม็ดตะลุมนิเียนมเล็ก ๆ เย็บติดเสื้อ และมีลวดลายต่าง ๆ ประดับไว้ด้านหน้าและด้านหลังอย่างสวยงาม และการแต่งกายของสตรีทั้ง 4 กลุ่ม ยังคงพบในหมู่บ้าน

ภาพที่ 1 การแต่งกายของสตรีลาหู่ณะ (ลาหู่ดำ)

ภาพที่ 2 การแต่งกายของสตรีลาหู่ญี (ลาหู่แดง)

ภาพที่ 3 การแต่งกายของสตรีลาหู่ณี (ลาหู่เหลือง)

ภาพที่ 4 การแต่งกายของสตรีลาหู่ฟู (ลาหู่ขาว)

1.2 วัฒนธรรมด้านการสืบทอดประเพณี/ความเชื่อ/การนับถือศาสนา

เดิมชาวลาหู่ นับถือผีบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก แต่ปัจจุบันก็มี การนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาคริสต์มากขึ้น มีความเชื่อที่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำรงชีวิต การเกิด เจ็บ ตาย ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมสำคัญ ๆ ดังนี้

พิธีบูชาหมู่หมี่ต้าเหว เป็นพิธีบูชาผู้ที่ปกป้องรักษาหมู่บ้าน (เจ้าที่) ชาวบ้านเรียกสถานที่ประกอบพิธีว่า หมู่หมี่ต้าเหว และเป็นสถานที่ทำพิธีสร้างศาลา (หรือเรียกว่า ศาลาเลจ๊ะเว)

พิธีกินข้าวใหม่ จะทำในช่วงประมาณเดือนพฤศจิกายน แต่ละบ้านจะทำกันเอง แล้วแต่ว่าแต่ละบ้านจะเชิญหมอพิธีมากล่าวให้ก็ได้

พิธีขึ้นปีใหม่ หรือกินวอ ในหมู่บ้านจะทำประมาณ 7-9 วัน โดยจะแบ่งวันฉลองปีใหม่เป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเป็นการฉลองปีใหม่ของผู้หญิง เรียกว่า “เซาะหลวง” หรือ “ปีใหญ่” วันแรกชาวบ้านจะตัดไม้ไผ่มาทำข้าวปุ้น และทำหิ้งบูชาเรียกว่าพุท (ตะแหลว) วันที่สอง เมื่อก่อนนั้นจะมีการยิงปืนขึ้นฟ้าด้วย ช่วงที่สองเป็นการฉลองปีใหม่ของผู้ชาย เรียกว่า “เซาะน้อย” หรือ “ปีเล็ก” ระหว่างช่วงแรกกับช่วงที่สองจะมีเวลาหยุดพัก 1-2 วัน ปีใหม่ของแต่ละฝ่ายจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้พิทักษ์แห่งปี ในระหว่างวันฉลองบรรดาหนุ่มสาวจะแต่งกายด้วยชุดลาหู่และสวมเครื่องประดับกันอย่างสวยงาม จากนั้นทุก ๆ คืนจะมีการเต้นจะคี (ปอยเตเวหรือกำเคอะเว) ตั้งแต่หัวค่ำจนถึงรุ่งสาง ส่วนตอนกลางวันทั้งชายและหญิงลาหู่จะมีการเล่นที่แตกต่างกัน โดยผู้ชายจะเล่นขว้าง “ลูกข้าง” ส่วนผู้หญิงจะเล่น “ลูกสะบ้า” กัน สาเหตุที่ต้องมีการฉลองปีใหม่แยกกันระหว่างชายหญิงนั้น มีผู้เฒ่าผู้แก่อธิบายไว้ว่าในอดีตชายชาวลาหู่ต้องออกไปปฏิบัติภารกิจนอกหมู่บ้านเป็นเวลานาน เช่น ไปสงคราม ไปค้าขาย ไปล่าสัตว์ในป่า จึงทำให้กลับมาร่วมฉลองปีใหม่ไม่ทัน บรรดากลุ่มผู้หญิงที่อยู่ในหมู่บ้าน จึงจัดงานฉลองปีใหม่กันก่อน เมื่อกลุ่มผู้ชายกลับมาถึงปีใหม่ก็เสร็จพอดี บรรดาผู้ชายจึงจัดงานฉลองปีใหม่กันที่หลังอีกครั้งหนึ่ง (บุญช่วย, 2545 อ้างถึงใน อภิชาติ ภัทรธรรม, 2552: 139-140)

พิธีคะอูตาเว พิธีคะอูตาเว จัดขึ้นเพื่อให้คนในหมู่บ้านได้อยู่ดีกินดี ปราศจากโรคภัย

1.3 ดนตรีและการขับร้อง

ภาพที่ 5 น้อ หรือ แคน เครื่องดนตรีประกอบการเต้นจะคี

หมอน้อ หรือ หมอแคนหลักของชุมชนบ้านสองพี่น้อง คือ **นายสมชัย บรรพตพัฒนา** หรือ **จะกอล่า** เคยเป็นอดีตผู้นำชุมชน และมีหลายคนที่สามารถเล่นเครื่องดนตรีประจำเผ่าได้ ซึ่งปัจจุบันจะเล่นดนตรีกันในช่วงพิธีสำคัญ ๆ ของหมู่บ้าน โดยเพลงที่ใช้แคน (น้อ) ในการเป่าของชาวลาหู่จะไม่มีตัวโน้ต เนื้อเพลงและจังหวะที่ตายตัว

ตัวอย่างเพลงชนชาติพันธุ์ลาหู่ ในด้านเพลงของชนชาติพันธุ์ลาหู่ที่นิยมร้องกันจะเกี่ยวกับเพลงที่สะท้อนถึงการทำงาน วิถีชีวิตของชนชาติพันธุ์ลาหู่

หนียาเต้โก้เปลิวซอ (เนื้อเพลงลาหู่)

หน่อจื่อโกตาโก้	ง่าคะยู่ปัเว
หน่อออซื่อเต้โก้	ง่าอ่อม่าเต้เว
เต้ยาดื้อเต้โก้	เต้ซื่ออ่ามาแพน
หนียาเต้แยะเต้โก้	เปลิวยาเต้โย

สองคนสบายใจกว่า (เนื้อเพลงแปลไทย)

ถ้าเธอแบกจอบ	ฉันจะแบกกระบุงเอง
ถ้าเธอทำกับข้าว	ฉันจะหุงข้าวเอง
ถ้าเธอทำคนเดียว	จะไม่ได้อะไรเลย
ถ้าช่วยกันทำสองคน	จะสบายมากขึ้น

1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรมผ้า ที่มีทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ซึ่งทางชุมชนได้พยายามเก็บรวบรวมไว้

ภาพที่ 6 หัตถกรรมผ้าของกลุ่มสตรีลาหู่

การปักผ้าของชาวล่าหู่ แต่เดิมเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่คนรุ่นก่อน โดยเป็นลักษณะแม่เป็นผู้สอนให้ลูกสาว ซึ่งเริ่มปักจากลายที่ง่ายสุดก่อนและเริ่มต่อเป็นลวดลายที่ยากขึ้น ปัจจุบันในหมู่บ้านสองพี่น้องมีจำนวนผู้ที่สามารถปักได้ลดน้อยลง โดยผู้หญิงจะเป็นผู้จัดการเรื่องชุดแต่งกายของสมาชิกในครอบครัวทุกคน โดยการปักผ้านั้นจะใช้เวลาที่ว่างจากการทำไร่และทำงานบ้าน ทำให้ละน้อยจนกว่าจะเสร็จ ไม่ได้มีการกำหนดวันและเวลาไว้ล่วงหน้า โดยปัจจุบันเด็กสาวส่วนใหญ่เน้นการเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียน จึงมีโอกาสนในการเรียนปักผ้าน้อย และทำให้จำนวนผู้มีความสามารถในการปักผ้าด้วยมือในหมู่บ้านมีจำนวนลดลง

ภูมิปัญญาด้านอาหาร หมู่บ้านล่าหู่มีวัฒนธรรมอาหารที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่มากมาย และส่วนใหญ่มีวัตถุดิบที่นำมาจากธรรมชาติจากป่า ที่พร้อมนำเสนอและแสดงให้เห็นถึงการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ล่าหู่ คือการที่ล่าหู่เดินทางไปในสถานที่ต่าง ๆ และสามารถหาวัตถุดิบจากธรรมชาติรอบตัวและนำมาปรุงอาหารได้ โดยอัตลักษณ์อาหารล่าหู่ที่โดดเด่นคือ การปรุงอาหารที่มีส่วนผสมของพืชสมุนไพรในทุกรายการอาหาร เช่น

ข้าวปึก

ข้าวคั่วไก่ (ออแนะ)

หาลมผักกูด (ดาก่ารุงสา)

ลาบหมูใส่เปลือกอ่อนมะกอก

ยำแตงกวาล่าหู่

ภาพที่ 7 อาหารแนะนำในหมู่บ้าน

1.5 ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรและกิจกรรมทางธรรมชาติ

ป่าชุมชนในเขตติดต่อพื้นที่ของหมู่บ้านสองพี่น้อง นับว่าเป็นป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของการเป็นป่าต้นน้ำ มีพืชสมุนไพรรักษาโรค และพืชตามธรรมชาติที่นำมาปรุงอาหารได้ มีน้ำตกห้วยสาที่เป็นเขตต้นน้ำ และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียง แม้ว่าความจำเป็นของการใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคจะลดน้อยลง แต่ยังคงมีชาวบ้านในชุมชนหลายคนที่เป็นปราชญ์ผู้รู้ และยังเห็นความสำคัญของสมุนไพรพื้นบ้านที่หาได้ตามแหล่งน้ำและในป่า

ภาพที่ 8 ผู้เชี่ยวชาญด้านกิจกรรมทางธรรมชาติ ได้แก่ (ซ้ายไปขวา)
นางนาโบาย พันธปัญญากุล, นายจะลู กุเลา, นายจะคา ศิริแสนภูมิ, นายวิชัย กุเลา

จากการสรุปผลการเก็บข้อมูลในชุมชน ทางทีมวิจัยและชุมชนนำภาพรวมทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ยังคงพบเห็นในชุมชนสรุปเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ 4 จุด ดังนี้ จุดเรียนรู้ที่ 1 “วัฒนธรรมผ้าและอาหาร” เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาทอผ้าและการใช้สีในการทอผ้าของสตรีแต่ละกลุ่ม จากนั้นกลุ่มสตรีสาธิตการทำอาหารชนเผ่าลาหู่ จุดเรียนรู้ที่ 2 “วิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรม” เรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนผ่านหมอพิธี (โตโบ) จุดเรียนรู้ที่ 3 “ป่าคือชีวิต ธรรมชาติคือชุมชน” เรียนรู้เกี่ยวกับพืชและสมุนไพรที่พบระหว่างเส้นทางการเดินทางไปยังน้ำตกต้นน้ำของชุมชน และทำอาหารจากสิ่งที่หาได้ระหว่างทาง และ จุดเรียนรู้ที่ 4 “แนวคิด คลื่นลูกใหม่” เป็นการเรียนรู้การดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ในชุมชน โดยมี แกนนำเยาวชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มในการศึกษาและสืบทอดวัฒนธรรม วิถีชีวิต และธรรมชาติของชุมชนอย่างแท้จริง

(2) ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญจากแบบประเมินคุณภาพคู่มือ

รายการประเมินคู่มือที่ส่งให้กับผู้เชี่ยวชาญประเมินมี 3 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านการนำเสนอเนื้อหา: 1.1 ความสวยงามและน่าสนใจของคู่มือ 1.2 ง่ายต่อการอ่านและการเรียนรู้ 1.3 รูปภาพประกอบและแผนที่สอดคล้องกับเนื้อหา 1.4 ความเหมาะสมของขนาด รูปภาพ สีและตัวอักษร และ 1.5 รูปเล่มกะทัดรัด สะดวกต่อการพกพา 2) ด้านเนื้อหา: 2.1 มีความชัดเจนและถูกต้อง 2.2 สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การเรียนรู้ 2.3 การนำเสนอเนื้อหาให้เรียนรู้ 2.4 กระชับ ทำความเข้าใจได้ง่าย และ 2.5 ครอบคลุมวิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ 3) ด้านการนำไปใช้ประโยชน์: 3.1 สามารถนำไปปฏิบัติในการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ได้ 3.2 ความรู้ที่ได้จากคู่มือนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ 3.3 ใช้ประกอบการเรียนรู้สำหรับเยาวชนชุมชนและผู้เยี่ยมชม 3.4 เป็นคู่มือที่ชาวต่างชาติใช้เรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชาติพันธุ์ได้ และ 3.5 ใช้เป็นบทเรียนสำหรับครูเพื่อสอนด้านกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนได้

รายการประเมินคุณภาพคู่มือการเรียนรู้ทุกข้อ มีผลรวมของคะแนน IOC คือ 42/45 คะแนน หรือ 0.93 แสดงให้เห็นว่าคู่มือที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ในด้านการจัดทำรูปเล่ม ด้านเนื้อหาภายในเล่ม และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ นำไปพัฒนาเป็นคู่มือการเรียนรู้วัฒนธรรมและธรรมชาติและแบบปฏิบัติการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งในขั้นตอนต่อไปคือนำไปใช้กับกลุ่มทดลอง เพื่อหาความพึงพอใจที่มีต่อการใช้คู่มือในชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในแต่ละจุดเรียนรู้ตรงกับรูปแบบและลักษณะการนำเสนอกิจกรรมของชุมชน

(3) ผลการวิเคราะห์การใช้คู่มือการเรียนรู้สามภาษาด้านวิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชุมชนชาติพันธุ์ลาหู่บ้านสองพี่น้อง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

งานวิจัยได้กลุ่มผู้ทดลองใช้คู่มือการเรียนรู้ จำนวน 20 คน ที่มาจกหลากหลายอาชีพ ทั้งครู เจ้าหน้าที่งาน NGO เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และนักศึกษา ซึ่งผลการสรุปแบบประเมินคือ

3.1) ความพึงพอใจด้านคู่มือการเรียนรู้ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.23$, S.D. = 0.68) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า คู่มือการเรียนรู้วัฒนธรรมและชาติใช้ภาษาเข้าใจง่าย ถูกต้อง ในระดับมากที่สุด ค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก คือ ขนาดของคู่มือ ความสวยงามของปกและรูปแบบ ความเหมาะสมของขนาดตัวอักษร ภาพประกอบข้อมูล และเนื้อหากระชับ ทำความเข้าใจง่าย ตามลำดับ

3.2) ความพึงพอใจด้านกิจกรรมการเรียนรู้ในจุดที่ 1 “วัฒนธรรมผ้าและอาหาร” เห็นได้ว่า กิจกรรมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมผ้าและอาหาร มีคะแนนรวมเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.05$, S.D. = 0.74) เท่ากันทุกข้อ คือ กิจกรรมมีความชัดเจนทุกขั้นตอน กิจกรรมตรงตามความต้องการของท่าน สร้างความรู้ความเข้าใจต่อการเรียนรู้ในฐาน กิจกรรมสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง กิจกรรมสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้ดี และความพึงพอใจโดยภาพรวมต่อกิจกรรมในจุดเรียนรู้

3.3) ความพึงพอใจด้านกิจกรรมการเรียนรู้ในจุดที่ 2 “วิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรม” เห็นได้ว่า ความพึงพอใจโดยภาพรวมต่อกิจกรรมในจุดเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.22$, S.D. = 0.68) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า คะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก คือ กิจกรรมมีความชัดเจนทุกขั้นตอน กิจกรรมตรงตามความต้องการของท่าน สร้างความรู้ ความเข้าใจต่อการเรียนรู้ในฐาน กิจกรรมสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง กิจกรรมสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้ดี ตามลำดับ

3.4) ความพึงพอใจด้านกิจกรรมการเรียนรู้ในจุดที่ 3 “ป่าคือชีวิต ธรรมชาติคือชุมชน” เห็นได้ว่า ความพึงพอใจโดยภาพรวมต่อกิจกรรมในจุดเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.72$, S.D. = 0.46) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า คะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก คือ กิจกรรมตรงตามความต้องการของท่าน สร้างความรู้ ความเข้าใจต่อการเรียนรู้ในฐาน กิจกรรมสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง กิจกรรมสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้ดี ตามลำดับ และค่าคะแนนอยู่ในระดับมาก คือ กิจกรรมมีความชัดเจนทุกขั้นตอน

3.5) ความพึงพอใจด้านกิจกรรมการเรียนรู้ในจุดที่ 4 “แนวคิด คลื่นลูกใหม่” เห็นได้ว่า ความพึงพอใจโดยภาพรวมต่อกิจกรรมในจุดเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากเท่ากันทุกข้อ ($\bar{X} = 4.27$, S.D. = 0.67) คือ กิจกรรมมีความชัดเจนทุกขั้นตอน กิจกรรมตรงตามความต้องการของท่าน สร้างความรู้ความเข้าใจต่อการเรียนรู้ในฐาน กิจกรรมสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง กิจกรรมสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้ดี และความพึงพอใจโดยภาพรวมต่อกิจกรรมในจุดเรียนรู้

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนลาหู่บ้านสองพี่น้อง (ห้วยสา) เป็นชาติพันธุ์ลาหู่เพียงกลุ่มเดียวที่พบในพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จากประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านที่กล่าวถึงอัตลักษณ์ของชนเผ่าลาหู่ที่ว่ามักอาศัยอยู่บนพื้นที่สูง และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ชอบความวุ่นวาย อีกทั้งมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถปรับตัวเข้ากับผู้คนได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านสองพี่น้องส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ทำเกษตรกรรม ทำสวนและกลุ่มพืชผัก และมีเอกลักษณ์เฉพาะทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ เช่น เครื่องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าของลาหู่ 4 กลุ่ม คือ ลาหู่ละ (ลาหู่ดำ) ลาหู่ญี (ลาหู่แดง) ลาหู่ณี (ลาหู่เหลือง) และลาหู่ฟู (ลาหู่ขาว) มีภาษาพูดเฉพาะ และมีประเพณีวัฒนธรรมที่สวยงาม ทรงคุณค่า และดำรงชีวิตด้วยความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ที่ตั้งของหมู่บ้านยังโดดเด่นเพราะเป็นพื้นที่แวดล้อมด้วยป่าชุมชน ปกคลุมไปด้วยป่าดิบชื้นอยู่ในเขตพื้นที่วนอุทยานห้วยทรายมา และมือน้ำตกที่สวยงามมีทัศนียภาพที่ดี (ฐานข้อมูลการท่องเที่ยวและฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย)

จากการสำรวจความพร้อมของชุมชนต่อความเหมาะสมในการเป็นพื้นที่เรียนรู้ทางวิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติ ตามหลักทฤษฎี 5A พบว่า ชุมชนมีองค์ประกอบที่ครบและน่าสนใจอยู่แล้วก่อนการทำงานวิจัยนี้ คือ

1) ด้านที่พัก (Accommodation) ประเภทโฮมสเตย์ จำนวน 5 หลัง

2) ด้านการเข้าถึง (Accessibility) มีถนนคอนกรีตจากเส้นทางหลักเข้าถึงหมู่บ้าน

3) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ในบริเวณชุมชนมีไฟฟ้าทุกหลังคาเรือน และสัญญาณโทรศัพท์เข้าถึง มีสถานีอนามัยห่างจากหมู่บ้านเพียง 1 กิโลเมตร และมีร้านค้าชุมชนจำนวน 4 ร้าน

4) ด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) มีประเพณีวัฒนธรรมหลัก ๆ ที่ยังสืบทอดอยู่ มีเอกลักษณ์ของอาหารชนเผ่า มีชุดประจำเผ่าที่สวยงามสะดุดตา มีศาสนสถานที่น่าสนใจ มีธรรมชาติที่สวยงามทั้งป่าชุมชนและน้ำตก

5) ด้านกิจกรรม (Activities) กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ผู้มาเยือนสามารถร่วมได้ คือ ประเพณีประจำปี ส่วนกิจกรรมทางธรรมชาติ คือ การเรียนรู้การยิงชีพในป่า และสำรวจธรรมชาติรอบชุมชน

การพัฒนาเครื่องมือการเรียนรู้วัฒนธรรมและธรรมชาติของชาติพันธุ์ลาหู่หมู่บ้านสองพี่น้อง เริ่มจากจุดเริ่มต้นของทีมวิจัยที่เล็งเห็นว่า ชุมชนลาหู่สองพี่น้องมีความน่าสนใจและเหมาะสมสำหรับเป็นพื้นที่ในการจัดกิจกรรมเรียนรู้ ควรมีการพัฒนาเป็นเครื่องมือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชุมชนชาติพันธุ์ลาหู่ เพราะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมผสมผสานกับวิถีชีวิตที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติซึ่งเหมาะแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ตามที่ ปรียาภรณ์ ตั้งคุณานันท์ (2557) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า คือ “สิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สถานที่ทั้งที่เป็นไปตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น กิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม ข้อมูล ข่าวสาร ที่บุคคลสามารถใช้ศึกษา ค้นคว้า หรือฝึกปฏิบัติ ทั้งด้วยตนเอง หรือผ่านการถ่ายทอดจากบุคคลอื่นเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของตน” และสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552) ยังให้นิยาม การเรียนรู้ (Learning) ว่าเป็น การดำเนินกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนหรือคนเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งที่เรียนรู้ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้สื่อและเทคโนโลยี แหล่งการเรียนรู้เป็นสิ่งที่มิอยู่ในสังคมรอบตัวเราที่เป็นทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นสิ่งที่มิอยู่ในธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ และเกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยทางทีมวิจัยสำรวจข้อมูลโดยภาพรวมของชุมชน และวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของการจัดกิจกรรมเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เป็น 5 ด้าน คือ 1) วัฒนธรรมการแต่งกาย 2) วัฒนธรรมด้านประเพณี ความเชื่อ การนับถือศาสนา 3) ดนตรีและการขับร้อง 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมผ้าและอาหาร และ 5) ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรและกิจกรรมทางธรรมชาติ ทีมวิจัยรวบรวมข้อมูลของชุมชนและพัฒนาเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ว่าส่วนใดบ้างที่สามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของหมู่บ้านสองพี่น้องได้ ซึ่งข้อมูลบางอย่างที่ทางทีมวิจัยค้นพบทำให้เห็นว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากแต่ก่อนไปพอสมควร อาจเป็นเพราะวิถีการดำรงชีวิตของชาวชุมชนที่เปลี่ยนไปจากวิถีเกษตรกรรมมาเป็นการรับจ้างทำงานในเมือง รวมถึงข้อจำกัดในเรื่องการอาศัยอยู่ในพื้นที่วนอุทยานที่ชาวบ้านต้องปฏิบัติตามกฎและข้อบังคับทางกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่สมาคม Impact (ชนเผ่าลาหู่, 2564) กล่าวว่า ปัจจุบันวัฒนธรรม องค์ความรู้ภูมิปัญญาของชนเผ่าลาหู่ เริ่มมีการสูญสลายเหมือนชนเผ่าอื่น ๆ ด้วยข้อจำกัดและปัจจัยหลายประการ อาทิ การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ วิถีชีวิต ค่านิยม และระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น ทำให้หลายองค์กร หลายหน่วยงาน รวมทั้งชนเผ่าลาหู่เอง พยายามมีการรื้อฟื้นและอนุรักษ์วัฒนธรรม องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ดั่งมรดกให้คงอยู่สืบไป จึงส่งผลให้มีการลดบทบาทของวัฒนธรรมเดิมในชุมชน ซึ่งทางทีมวิจัยสังเคราะห์ข้อมูลเฉพาะกิจกรรมที่สามารถร่วมกับชาวชุมชนได้ และไม่ขัดต่อจารีตดั้งเดิมที่มีมา ทำให้เกิดการพัฒนาข้อมูลที่ได้เป็นเครื่องมือเรียนรู้และบทปฏิบัติการที่ผู้มาเยือนสามารถเรียนรู้และเข้าใจชุมชนได้ โดยสรุปกิจกรรมเป็น 4 จุดเรียนรู้ ได้แก่ **จุดเรียนรู้ที่ 1 “วัฒนธรรมผ้าและอาหาร”** **จุดเรียนรู้ที่ 2 “วิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรม”** **จุดเรียนรู้ที่ 3 “ป่าคือชีวิต ธรรมชาติคือชุมชน”** **จุดเรียนรู้ที่ 4 “แนวคิด คลื่นลูกใหม่”** โดยกิจกรรมเรียนรู้ทั้ง 4 จุดนี้ เป็นกิจกรรมที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการและสืบทอดกิจกรรมสู่เยาวชนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรม วิถีชีวิต และธรรมชาติของชุมชน

การพัฒนาเครื่องมือการเรียนรู้เป็น 3 ภาษา งานวิจัยนี้ได้รับทุนการพัฒนาเครื่องมือที่นอกเหนือจากภาษาไทย เป็นภาษาอังกฤษและภาษาจีน ด้วยเห็นว่าหมู่บ้านสองพี่น้องเป็นพื้นที่ที่มีการจัดกิจกรรมในชุมชนและเกี่ยวข้องกับ

การใช้ภาษาหลายครั้ง ซึ่งภาษาสื่อสารหลักในชุมชนเน้นที่ภาษาลาหู่ ปัจจุบันเด็ก ๆ ในชุมชนได้มีโอกาสเรียนหนังสือในโรงเรียนโดยเรียนภาษาไทยเป็นภาษาที่สอง และยังมีโอกาสได้ติดต่อ เรียนรู้กับชาวต่างชาติเมื่อมีโอกาสได้เรียนในระดับที่สูงขึ้น บทความของ Campus Star (9 สิงหาคม 2561) กล่าวถึง 5 ข้อดีของการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศที่นำมาใช้ในการเรียนและการทำงาน เพราะนอกจากจะต้องใช้ในการเรียนหนังสือและในชีวิตประจำวันแล้ว ภาษาเหล่านี้ยังถูกนำมาใช้ในการทำงานร่วมกับคนอื่นอีกด้วย ดังที่ ฉัตรวารินทร์ นรเศรษฐธิติ (2552) เขียนความสำคัญของการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศในเว็บไซต์ GotoKnow ไว้ว่า การเรียนรู้ภาษาต่างประเทศเป็นสิ่งจำเป็น เพราะสังคมปัจจุบันเป็นสังคมข้อมูลข่าวสารที่ทำให้เพิ่มพูนความสำคัญทางการติดต่อสื่อสารมากขึ้น และภาษาต่างประเทศกลายเป็นเครื่องมืออันสำคัญยิ่งเพราะมีบทบาทสำคัญมากยิ่งขึ้นในด้านเศรษฐกิจ

ดังนั้นการจัดทำคู่มือการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติของชุมชนชาติพันธุ์สองพี่น้องทางที่มิวจึงเห็นตรงกันในเรื่องของการทำให้คู่มือมีประโยชน์และเพิ่มความน่าสนใจมากขึ้น นอกเหนือจากคู่มือฉบับภาษาไทยคือจัดแปลเป็นภาษาต่างประเทศเพิ่ม ได้แก่ ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน เนื่องจากในหมู่บ้านสองพี่น้องนี้ยังไม่มีเคยมีการจัดทำคู่มือการเรียนรู้มาก่อน ทั้ง ๆ ที่หมู่บ้านสองพี่น้องมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของหลายหน่วยงานบ่อยครั้ง เพราะจุดเด่นในเรื่องที่ตั้งของชุมชนและความพร้อมทางด้านการเปิดรับบุคคลภายนอกให้มีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมากมาย สอดคล้องกับบทสรุปของ “โครงการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเยาวชนและองค์กรพัฒนาเอกชนประเทศจีนกับประเทศไทย-ลุ่มน้ำโขง” ที่จัดโดยหน่วยงานกลุ่มรักษ์เชียงของสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นโฮงเฮียนแม่น้ำโขง มีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านนิเวศวัฒนธรรม โดยคัดเลือกเยาวชนในหมู่บ้านให้มีโอกาสแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และนำสิ่งที่ได้จากการร่วมกิจกรรมนั้นมาพัฒนาและช่วยเหลือชุมชนต่อไป รวมถึงความสำคัญของภาษาต่างประเทศที่เป็นเครื่องมือในการมีส่วนร่วมของเยาวชนในหมู่บ้าน ซึ่งจากกิจกรรมของโฮงเฮียนน้ำโขงนั้น ที่ได้ระบุว่าเกิดปัญหาและอุปสรรคในการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม 3 ภาษา คือ ไทย, อังกฤษ, จีน กล่าวคือพื้นฐานภาษาต่างประเทศของเยาวชนและพี่เลี้ยงไทย ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาจีนที่ไม่แข็งแรงพอ ส่งผลให้เกิดแรงบันดาลใจให้เยาวชนและพี่เลี้ยงไทยต้องเรียนภาษาต่างประเทศมากขึ้น (กลุ่มรักษ์เชียงของ สถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นโฮงเฮียนแม่น้ำโขง, 2563) ทำให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนเองได้เล็งเห็นความสำคัญของภาษาต่างประเทศที่จะเป็นการช่วยพัฒนาให้เยาวชนให้มีโอกาสได้เรียนรู้ พัฒนา และมีส่วนร่วมกับชุมชน เด็กเยาวชนในหมู่บ้านจึงเลือกเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ระดับปริญญาตรีทางด้านภาษาอังกฤษ ภาษาจีน และด้านพัฒนาสังคม และนำความรู้ที่ได้จากการสังคมภายนอกกลับมาอนุรักษ์ความเป็นชุมชนของตนเองให้มีจุดยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลวิจัยไปใช้: ชุมชนหรือท้องถิ่นสามารถนำข้อมูลที่สรุปจากการวิจัยครั้งนี้มาสร้างอัตลักษณ์ และเพิ่มกิจกรรมจากที่มิววิจัยได้ทำไว้ โดยกำหนดจัดระบบรูปแบบเป็นของชุมชนเอง จัดทำหน้าที่ตามบุคลากรที่มีและสามารถฝึกฝนเพื่อดำเนินการจัดกิจกรรมด้วยตนเอง รวมถึงการสร้างจุดเรียนรู้เพิ่มเติมและสร้างจุดเด่นให้เกิดแก่ชุมชนเอง ซึ่งบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชน อันได้แก่ โรงเรียน ผู้นำชุมชน ผู้รู้ และเยาวชน สามารถนำบทสรุปของการวิจัยไปพัฒนาคนในชุมชน สร้างทีมที่เข้มแข็งในการทำหน้าที่ดูแลกิจกรรม รวมถึงพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำและเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมแต่ละด้าน โดยอาจมีการปรับรูปแบบของคู่มือจากนำเล่มคู่มือเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมจัดทำเป็นสื่อออนไลน์ เช่น สร้างข้อมูลจากคิวอาร์โค้ด หรือสื่ออินโฟกราฟิกส์เสริมในการเรียนรู้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้สื่ออื่นในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และเป็นตัวช่วยในการสื่อสารกับชาวต่างชาติที่เข้ามาเยี่ยมชุมชนได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป: ควรมีการศึกษาถึงประสิทธิภาพของการใช้คู่มือกับกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลาย เช่น เยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้นำ เพื่อนำผลมาปรับปรุงและสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนให้มี

ความน่าสนใจมากขึ้น นำข้อมูลจากงานวิจัยที่ได้ทำการสำรวจความพึงพอใจของกลุ่มผู้มาเยือนหรือผู้ร่วมกิจกรรมที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ในชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อสะท้อนมุมมองของคนนอกชุมชน และนำมาพัฒนาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติต่อไป และเพื่อให้คู่มือการเรียนรู้ที่ได้มีประสิทธิภาพควรทำการศึกษาและพัฒนาคนที่มีศักยภาพในการนำเสนอกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ในการสื่อสารทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มรักษ์เชียงใหม่. สถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นโฮงเฮียนแม่น้ำของ. (2563). รายงานสรุปโครงการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเยาวชนและองค์กรพัฒนาเอกชนประเทศจีนกับประเทศไทย-ลุ่มน้ำโขง. ระหว่างวันที่ 1-7 กันยายน พ.ศ. 2562 ณ จังหวัดเชียงราย.
- นาวา วงษ์พรม. (2560). แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน. อดิเรกานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ปรียาภรณ์ ตั้งคุณนันต์. (2557). การจัดการห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้. กรุงเทพฯ: มินิ เซอร์วิส ซัพพลาย.
- พิศิษฐ์ ตัณทวนิช และ พนา จินดาศรี. (2561). ความหมายที่แท้จริงของค่า IOC. วารสารการวัดผลการศึกษา, 24(2), 9-10.
- มาลี สิทธิเกรียงไกร. (2562). การสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงสู่ทางเลือกในการพัฒนา. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศูนย์ศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. (2555). การท่องเที่ยวเดินป่า จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
- สภาวัฒนธรรมอำเภอคลองลาน. (2549). วัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาหมู่บ้านตำบลคลองลาน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. กำแพงเพชร: สภาวัฒนธรรมอำเภอคลองลาน.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2551). แหล่งเรียนรู้. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552). การพัฒนามาตรฐานแหล่งการเรียนรู้ (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลริมโขง. (2563). ฐานข้อมูลการท่องเที่ยวและฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น อบต.ริมโขง อ.เชียงของ จ.เชียงราย. แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ.2561-2565)

สื่อออนไลน์

- จินตนา สุขสมแดน. (2554, ม.ป.ป.). การพัฒนาคู่มือ. สืบค้นจาก http://jsuksomdan.blogspot.com/2011/02/blog-post_16.html
- สมาคมอิมเปค (IMPECT). (2564, ม.ป.ป.). ชนเผ่าลาหู่ (Lahu). สืบค้นจาก <https://impect.or.th/2021/01/21/ชนเผ่าลาหู่-lahu/>
- Campus Star. (9 สิงหาคม, 2561). 5 ข้อดีของการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศที่นำมาใช้ในการเรียนและการทำงาน. สืบค้นข้อมูลจาก <https://today.line.me/th/v2/article/6GDZjw>.